

ZARZĄD
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

**Raport z przebiegu konsultacji społecznych
projektu Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie
gospodarki, rynku pracy, oferty turystycznej i czasu wolnego**

Spis treści

Wprowadzenie.....	4
I. Formy i przebieg konsultacji społecznych.....	5
II. Główne wnioski z konsultacji społecznych.....	11
III. Rekomendowane kierunki zmian RPS	18

Załączniki:

1. Tabela uwag zgłoszonych w ramach konsultacji społecznych
2. Formularz uczestnika konsultacji społecznych
3. Ogłoszenie prasowe o konsultacjach społecznych

Wykaz skrótów

CS	cel strategiczny
GOZ	gospodarka obiegu zamkniętego
IOB	instytucje otoczenia biznesu
ISP	Inteligentne Specjalizacje Pomorza
JST	jednostki samorządu terytorialnego
LGD	Lokalne Grupy Działania
LGR	Lokalne Grupy Rybackie
NGO	organizacje pozarządowe
OZE	odnawialne źródła energii
PES	podmioty ekonomii społecznej
PRP	Pomorska Rada Przedsiębiorczości
RLKS	Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność
RPO WP	Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego
RPS	Regionalny program strategiczny
SRWP 2030	Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030
SWP	Samorząd Województwa Pomorskiego
SZR	Subregionalne Zespoły Robocze
UMWP	Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego
ZWP	Zarząd Województwa Pomorskiego

Wprowadzenie

W dniu 21 stycznia 2021 r. Zarząd Województwa Pomorskiego przyjął projekt Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie gospodarki, rynku pracy, oferty turystycznej i czasu wolnego (RPS GOSPODARKA 2030)¹ i skierował go do konsultacji społecznych. Celem konsultacji było uzyskanie możliwie najszerszego spektrum opinii i propozycji partnerów społecznych i gospodarczych odnośnie zapisów zawartych w projekcie RPS GOSPODARKA 2030.

Projekt RPS GOSPODARKA 2030 pełni również funkcję Regionalnej Strategii Innowacji.

Konsultacje społeczne projektu RPS GOSPODARKA 2030 trwały łącznie 43 dni (od 22 stycznia do 5 marca 2021 r.). Do udziału w konsultacjach zaproszono szerokie grono osób i instytucji, w szczególności przedsiębiorców, przedstawicieli izb gospodarczych i związków zawodowych, przedstawicieli uczelni, jednostek samorządu terytorialnego (JST) i administracji samorządowej, organizacji pozarządowych (NGO) oraz osoby prywatne.

Ze względu na stan pandemii ogłoszony w wyniku rozprzestrzenienia się wirusa SARS-CoV-2 oraz wprowadzony w jego konsekwencji reżim sanitarny, nie było możliwości organizacji konferencji i spotkań konsultacyjnych na terenie województwa w sposób tradycyjny. Pomimo tego, konsultacje społeczne projektu RPS GOSPODARKA 2030 miały szeroki charakter – zorganizowano łącznie 14 spotkań konsultacyjnych, w formule zdalnej (on-line) z gremiami regionalnymi, NGO, subregionami, instytucjami rynku pracy, pracodawcami, przedstawicielami poszczególnych branż.

Przeprowadzono także szeroki proces prekonsultacji społecznych trwający od marca 2020 roku. Zorganizowano ponad 20 spotkań z m.in. np. LGR, SZR, Business Centre Club, Regionalna Izba Gospodarczą Pomorza, przedstawicielami izb gospodarczych i uczelni. Zaangażowanych było 59 instytucji i przedsiębiorców.

W okresie trwania procesu konsultacyjnego 37 osób i instytucji skorzystało z możliwości wyrażenia opinii na temat dokumentu, przekazując łącznie 445 uwag na 41 formularzach. Świadczy to o dużym zaangażowaniu pomorskiej społeczności w debatę nt. przyszłości gospodarczej regionu.

W niniejszym raporcie syntetycznie przedstawiono przebieg konsultacji projektu RPS GOSPODARKA 2030 przeprowadzonych w trybie ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658 z późn. zm.).

Wykaz zgłoszonych uwag wraz z informacją na temat sposobu ich rozstrzygnięcia oraz uzasadnieniem znajduje się w Załączniku nr 1.

Zarząd Województwa Pomorskiego składa serdeczne podziękowania wszystkim partnerom społecznym i gospodarczym, w szczególności gremiom regionalnym, samorządom terytorialnym, instytucjom publicznym, uczelniom, przedsiębiorcom, organizacjom pozarządowym i osobom prywatnym, które zgłosiły uwagi do projektu RPS GOSPODARKA 2030.

Państwa aktywny udział w debacie na temat kierunków rozwoju gospodarczego Pomorza jest niezwykle cennym głosem w dyskusji i przełoży się na udoskonalenie treści dokumentu.

¹Uchwała nr 43/217/21 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 21 stycznia 2021 roku w sprawie przyjęcia projektu Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie gospodarki, rynku pracy, oferty turystycznej i czasu wolnego

I. Formy i przebieg konsultacji społecznych

1. Ekspertka forma prac nad projektem RPS GOSPODARKA 2030–prekonsultacje.

Prace o charakterze eksperckim rozpoczęły się jeszcze przed przyjęciem przez ZWP projektu RPS GOSPODARKA 2030, na etapie przygotowywania projektu dokumentu.

Do współpracy zostali zaproszeni eksperci zewnętrzni reprezentujący kluczowe obszary tematyczne: tj. rozwój gospodarczy, rynek pracy, szkolnictwo, ofertę turystyczną i czasu wolnego. Powołano 4 grupy eksperckie pn.: Technologie jutra, Pozycja konkurencyjna, Zasoby pracy, Turystyka i oferta czasu wolnego). Warto podkreślić, że były to grupy otwarte, pracujące społecznie i każdy mógł dołączyć na każdym etapie pracy. W ramach prekonsultacji zostało przeprowadzonych łącznie 12 spotkań ekspertami reprezentującymi wszystkie kluczowe obszary polityki rozwoju.

Zorganizowano także konferencję, podczas której przedstawiono pytania problemowe mające na celu wyłonienie najistotniejszych wyzwań. W ramach prekonsultacji szczególny nacisk położony był na dyskusję z przedstawicielami subregionów, w tym Lokalnych Grup Działania, tak aby wykorzystać ich potencjał a wzajemne działania uczynić komplementarnymi na rzecz rozwoju przedsiębiorczości.

Podczas ww. spotkań podejmowano szerokie spektrum tematów, z czego dwa najważniejsze wątki to: konieczność priorytetyzacji obszarów w jakich zamierza się specjalizować region oraz regionalne partnerstwa jako kluczowy element realizacji programów strategicznych.

Natomiast, wśród głównych wyzwań wskazano: sprawną adaptację i dostosowanie się do nowych trendów oraz stworzenie skutecznych narzędzi ich wdrażania w szczególności w ramach: reindustrializacji, w tym cyfryzacji, automatyzacji i związanej z tym zmiany organizacji pracy (przemysł 4.0), globalizacji poszczególnych sektorów (w tym m.in. zdrowia), przeciwdziałania zmianom klimatu, dążenie do neutralności klimatycznej (Europejski Zielony Ład), ekotechnologii czy GOZ.

Spotkania dostarczyły wartościowej wiedzy nt. istotnych kwestii związanych z rozwojem innowacyjnym i gospodarczym województwa pomorskiego na przełomie kilku kolejnych lat, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb rynku pracy oraz wyzwań jakie stoją przez turystyką. Dyskusje prowadzone podczas spotkań dotyczyły także barier, potencjałów rozwojowych i wyzwań stojących przed województwem pomorskim w perspektywie 2030 r., a także światowych trendów i dobrych praktyk w odniesieniu do poszczególnych obszarów tematycznych.

Wyniki ww. prac miały kluczowy wpływ na kształt projektu RPS GOSPODARKA 2030.

Najczęściej wymieniane wątki tematyczne wymagające wzmocnienia w RPS::

- warunkiem niezbędnym rozwoju województwa pomorskiego jest zmniejszenie dysproporcji między Pomorzem metropolitalnym i Pomorzem powiatowym, prowincjonalnym (zrównoważony rozwój w regionie), jak również konieczność większego zaangażowania w realizację strategii poszczególnych subregionów,
- konieczność uwypuklenia roli uczelni w transferze know how i technologii na potrzeby regionalnej gospodarki, a także aktywizacji i pobudzania zespołów naukowych do działań na rzecz lokalnej i regionalnej gospodarki,

- wyłonienie nowych obszarów Inteligentnych Specjalizacji Pomorza w obliczu dużej ilości środków na innowacje i B+R, w zależności od potencjałów B+R w regionie (z uwzględnieniem subregionów),
- tworzenie regionalnych hubów innowacji cyfrowych w obszarach o strategicznym znaczeniu dla rozwoju regionu, np. ISP (na wzór wsparcia krajowego),
- podkreślano wielokrotnie wagę zielonych innowacji, w szczególności w budownictwie, kwestie reindustrializacji przemysłu, gospodarki 4.0, aspektu cyfryzacji, oraz konieczność wzmocnienia wątków energetycznych (offshore i energetyka wiatrowa),
- postulat utworzenia silnego centrum regionalnych analiz strategicznych z udziałem przedsiębiorców i ośrodków naukowych, który byłby bazą wiedzy dla przedsiębiorców i interesariuszy, mocnego powiązania adaptacyjności przedsiębiorstw z systemem monitorowania gospodarki, tworzenie lokalnych banków danych,
- podkreślono konieczność dalszego wsparcia eksportu i pozyskiwania inwestycji oraz tworzenia pomorskiej marki gospodarczej powiązanej z markową ofertą turystyczną,
- konieczność kształtowania oferty szkolnictwa w odpowiedzi na zapotrzebowanie i potencjał w regionie, mocniejsze zaangażowanie uczelni w kształcenie kadry odpowiadającej na potrzeby gospodarki (zjawisko starzejącej się kadry, pęd technologiczny, ssanie rynku na młodych ludzi, niska od strony zasobów eksperckich),
- wielokrotnie podkreślano rolę kobiet – wykorzystanie potencjału i ich kompetencji zarządczych,
- podkreślano problem aktywności zawodowej oraz podniesienia produktywności pracowników w wyniku poprawy organizacji pracy,
- potrzebna jest transformacja kształcenia ustawicznego oraz plan aktywnej promocji i zmiany postrzegania kształcenia ustawicznego na poziomie całego społeczeństwa (lifelong learning), wzmocnienie umiejętności i kompetencji w szczególności w zakresie nowych technologii,
- konieczność zagospodarowania potencjału cudzoziemców i potrzeby ich szerokiej integracji na rynku pracy,
- konieczność podkreślenia wątków dotyczących turystyki prozdrowotnej (w tym uzdrowiskowej), biznesowej oraz kulinarnej,
- potrzeba wzmocnienia zapisów dotyczących zagospodarowania przestrzeni publicznych w ramach przygotowania oferty czasu wolnego,
- podkreślano kwestię braku regionalnych badań turystycznych i potrzebę stałego monitorowania branży.

Większość z powyższych uwag znalazła odzwierciedlenie w projekcie RPS GOSPODARKA 2030. Część z nich została zgłoszona także pisemnie podczas oficjalnych konsultacji społecznych.

2. Przebieg procesu konsultacji

Konsultacje społeczne projektu RPS GOSPODARKA 2030 miały dwie formy: bezpośrednią (spotkania zdalne) oraz pośrednią (pisemną).

2.1 Bezpośrednie formy konsultacji

Podstawową bezpośrednią formą konsultacji społecznych projektu RPS GOSPODARKA 2030 były spotkania konsultacyjne, w których uczestniczyli m.in. przedsiębiorcy, przedstawiciele izb gospodarczych i związków zawodowych, przedstawiciele uczelni, samorządów terytorialnych, NGO i instytucji publicznych. Poniżej zostały opisane najważniejsze spotkania oraz poruszane wątki.

a) spotkania subregionalne

Projekt RPS GOSPODARKA 2030 był prezentowany i dyskutowany na czterech konferencjach subregionalnych:

- 9 lutego - spotkanie z SZR chojnickim,
- 10 lutego - spotkanie z SZR metropolitalnym,
- 19 lutego - spotkanie z SZR nadwiślańskim,
- 19 lutego - spotkanie z SZR słupeckim.

Kwestie kluczowe podnoszone przez poszczególne SZR to:

- **SZR chojnicki:** wskazanie branży meblarskiej jako potencjalnie nowej ISP; postulat większego zaangażowania uczelni w kształtowanie rozwoju gospodarczego i innowacyjnego w subregionach; utworzenie lokalnych biur innowacji przy instytucjach otoczenia biznesu; utworzenie centrów obsługi inwestora na poziomie subregionów; stworzenie miejsc do *coworkingu* w subregionach; wprowadzenie grantów subregionalnych na promocję; propozycja utworzenia Pomorskiego Funduszu Wspierania Talentów; stworzenie regionalnego systemu zarządzania kryzysowego; szkoły żeglarskie i bezpłatne patenty żeglarskie dla młodzieży, połączenie szlaków konnych z tzw. nordic walking;
- **SZR metropolitalny:** podkreślenie znaczenia gospodarki morskiej oraz portów, uwzględnienie działań z zakresu *smart city*; potrzeba zdefiniowania elementów i cech charakterystycznych odpornej gospodarki, uwzględnienie pandemii koronawirusa w celach RPS oraz aktualizacja danych z jej uwzględnieniem; potrzeba uwzględnienia działań skierowanych do IOB na rzecz wzmocnienia rozwoju kompetencyjnego MŚP; konieczność uzupełnienia o nowoczesne działania w administracji (rozwój e-kompetencji, e-usługi); dodanie kwestii wrażliwości powierzchni biurowych (BPO/SSC) na sytuację pandemiczną; uwzględnienie działań skierowanych do sektora administracji publicznej (podnoszenie jakości kapitału ludzkiego); wzmocnienie sektora publicznego jako atrakcyjnego pracodawcy (konkurencyjność sektora publicznego, sprowadzanie najlepszych kandydatów, talentów); rynek pracy jako obszar inkluzji społecznej oraz integracji, szczególnie w stosunku do imigrantów oraz osób z niepełnosprawnościami; potrzeba wsparcia pracowników spoza sektorów gospodarki 4.0 (np. rzemieślników, przedstawicieli zawodów ginących); rozszerzenie wątków w obszarze integracji imigrantów; wprowadzenie działań naprawczych dla branż szczególnie dotkniętych pandemią (np. sytuacja branży HoReCa, przemysł czasu wolnego, przemysł spotkań, branża eventowa); uwzględnienie podmiotów kulturalnych

w tworzeniu oferty współpracy (potrzeba rozwoju przemysłu kreatywnego; uwzględnienie dziedzictwa kulturowego), uwzględnienie turystyki zdrowotnej, w tym w subregionach;

- **SZR nadwiślański:** wzmocnienie roli IOB, wsparcie i skoordynowanie polityki wsparcia start-upów; dodanie nowej ISP tj. oferta czasu wolnego; wzmocnienie zapisów w zakresie wyzwań klimatycznych; podkreślenie istoty inicjatyw klastrowych na rzecz efektywności energetycznej (tworzenia wysp i klastrów energetycznych); konieczność wzmocnienia kadr (także w JST); wsparcie doradztwa zawodowego; wzmocnienie i uzupełnienie przedsięwzięć infrastrukturalnych w postaci ścieżek rowerowych (zielone trasy) o trasy historyczne;
- **SZR słupski:** podkreślono konieczność wsparcia dla innych branż ISP (identyfikacja branż kluczowych specyficznych dla rozwoju subregionów); mocniejsze ukierunkowanie RPS na obszary wiejskie; wprowadzenie mechanizmów ułatwiających przyciąganie specjalistów nie tylko do Trójmiasta ale też do subregionów; systemowe wsparcie infrastruktury na poziomie lokalnym; rozwijanie turystyki konferencyjnej (całorocznej); wspieranie bazy noclegowej; stworzenie bazy dla turystów aktywnych; rozwój agroturystyki i turystyki kempingowej i caravaningowej; konieczność wsparcia infrastruktury uzdrowiskowej.

b) konsultacje z gremiami o charakterze regionalnym

Projekt RPS GOSPODARKA 2030 był prezentowany i dyskutowany również na forum gremiów o charakterze regionalnym:

- 18 lutego - Pomorska Wojewódzka Rada Rynku Pracy,
- 16 lutego - Pomorska Rada Rektorów,
- 24 lutego - Pomorska Rada Przedsiębiorczości, Rada Programowa RPS Pomorski Port Kreatywności,
- 8 lutego - Grupa Ekspercka Rynek Pracy,
- 11 lutego - Grupa Ekspercka Turystyka,
- 12 lutego - Grupa Ekspercka Technologie Jutra,
- 12 lutego - Grupa Ekspercka Pozycja Konkurencyjna.

Informowanie nt. trwających konsultacji i zachęcanie do zgłaszania uwag na formularzu konsultacyjnym odbywały się także podczas następujących spotkań:

- 26 stycznia – spotkanie w zakresie wdrażania nowych technologii z Siecią Badawczą Łukasiewicz i Centrum Oceny Technologii (partnerzy regionalni),
- 16 lutego – webinar: Pomorska podróż – kierunek innowacje! Krótki przewodnik po lokalnej mapie ofert instytucji otoczenia biznesu i klastrów. Przystanek 1: Oferta instytucji otoczenia biznesu – parkujemy w Trójmieście,
- 22 lutego – webinar: Kierunki rozwoju gospodarczego województwa pomorskiego 2030 wraz z bieżącą ofertą wsparcia przedsiębiorstw z Polsko-Niemiecką Izbą Przemysłowo-Handlową (AHK Polska) oraz partnerami: Belgijską Izbą Gospodarczą, Francusko-Polską Izbą

Gospodarczą, Niderlandzko-Polską Izbą Gospodarczą, Skandynawsko-Polską Izbą Gospodarczą, Polsko-Hiszpańską Izbą Gospodarczą, Polsko-Szwajcarską Izbą Gospodarczą, Pomorską Specjalną Strefą Ekonomiczną oraz Invest in Pomerania,

- 24 lutego–Baltic Sea States Subregional Co-operation Board meeting,
- 24 lutego–webinar Pomorska podróż – kierunek innowacje! Krótki przewodnik po lokalnej mapie ofert instytucji otoczenia biznesu i klastrów. Przystanek 2: Regionalne instytucje otoczenia biznesu na wyciągnięcie ręki – parkujemy w subregionach i wyspecjalizowanych jednostkach,
- 2 marca–webinar Pomorska podróż – kierunek innowacje! Krótki przewodnik po lokalnej mapie ofert instytucji otoczenia biznesu i klastrów. Przystanek 3: W grupie siła, czyli co robią klastry w naszym regionie?,
- 5 marca–webinar Pomorska podróż – kierunek innowacje! Rozwiązywanie problemów i myślenie innowacyjne.

W powyższych spotkaniach brało udział w sumie kilkaset osób.

2.2 Pośrednie formy konsultacji społecznych

Uzupełnieniem bezpośrednich form konsultacji społecznych była m.in. strona internetowa dedykowana procesowi prac nad RPS GOSPODARKA 2030 (strategia2030.pomorskie.eu), na której został zamieszczony projekt RPS GOSPODARKA 2030, harmonogram prac, dokumenty związane z przygotowaniem RPS GOSPODARKA 2030, artykuły tematyczne oraz informacje nt. przebiegu procesu konsultacji. Informacje zostały rozesłane także do licznych baz mailingowych (członkowie PRP, ISP, Liderzy ISP, uczelnie, IOB, JST, LGR, SZR).

Dla ułatwienia procesu konsultacji, stworzony został formularz konsultacyjny projektu RPS GOSPODARKA 2030², w ramach którego uczestnicy konsultacji mogli zgłaszać opinie i propozycje do poszczególnych części dokumentu oraz inne uwagi, sugestie i propozycje do projektu RPS GOSPODARKA 2030. Formularz dawał możliwość kompleksowego wypowiedzenia się na temat projektu RPS GOSPODARKA 2030, a także ułatwił analizę zgłaszanych postulatów.

Uwagi i stanowiska do projektu RPS GOSPODARKA 2030 można było przesyłać w formie elektronicznej na adres gospodarka2030@pomorskie.eu lub w wersji papierowej na adres Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego.

W konsultacjach opinie wyraziły gremia regionalne:

1. Subregionalne Zespoły Robocze
2. Pomorska Wojewódzka Rada Rynku Pracy,
3. Pomorska Rada Rektorów,
4. Akademia Pomorska w Słupsku

²Formularz konsultacyjny stanowi Załącznik nr 2 do niniejszego Raportu.

5. Bractwo Przygody Almanak Stowarzyszenie Kultury Fizycznej
6. Forum e-Zdrowia
7. Gdańska Rada Organizacji Pozarządowych
8. Gmina Kosakowo
9. Gmina Kościerzyna
10. Gmina Miasta Ustka
11. Gmina Miasta Sopotu
12. Gmina Stężyca
13. LGR Morenka
14. Miasto i Gmina Sztum
15. Międzynarodowe Targi Gdańskie S.A.
16. Obszar Metropolitalny Gdańsk-Gdynia-Sopot
17. Osoba prywatna
18. Osoba prywatna
19. Politechnika Gdańska
20. Pomorska Izba Rzemieślnicza Małych i Średnich Przedsiębiorstw
21. Pomorska Sieć Leader
22. Pomorskie Rumia Invest park Sp. z o.o.
23. Powiat Chojnicki
24. Powiat Kwidzyński
25. Rada Imigrantów i Imigrantek przy Prezydencie Miasta Gdańska
26. Rada Uczelni Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego
27. Regionalna Izba Gospodarcza Pomorza
28. Regionalna Izba Przedsiębiorców NORDA
29. Stowarzyszenie dla osób z Chorobą Parkinsona i Chorobami Zwyrodnieniowymi Mózgu Park On
30. Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Regionu Słowińskiego „Kluka”, Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna reprezentująca Powiat Słupski
31. Stowarzyszenie „Nasze Środowisko”
32. Stowarzyszenie Polska 2050
33. Stowarzyszenie Północnokaszubska LGR
34. Uniwersytet Morski w Gdyni
35. Urząd Miasta Malborka

36. Urząd Miasta Rumia
37. Urząd Miejski w Gdańsku
38. Urząd Miejski we Władystawowie

Przedstawiciele ww. podmiotów i osoby prywatne przekazali uwagi w formie pisemnej na formularzu konsultacyjnym. Zostały one opisane w części raportu dotyczącej głównych wniosków z konsultacji społecznych (Załącznik 1) .

3. Obecność procesu opracowania RPS GOSPODARKA 2030 w mediach

Ogłoszenie na temat konsultacji projektu RPS GOSPODARKA 2030 zostało opublikowane w prasie o zasięgu regionalnym³ w dniu 21 stycznia 2021 r., a także na stronie internetowej www.strategia2030.pomorskie.eu. Wszystkie dokumenty związane z procesem tworzenia i konsultacji projektu RPS GOSPODARKA 2030 były dostępne pod ww. adresem internetowym przez cały okres trwania konsultacji społecznych.

Otwarty proces przygotowania RPS GOSPODARKA 2030 promowany był przede wszystkim z wykorzystaniem narzędzi będących w dyspozycji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego (UMWP) – oficjalnej strony internetowej www.pomorskie.eu, newslettera „Biuletyn Unijny UMWP”, a także mediów społecznościowych.

II. Główne wnioski z konsultacji społecznych

Niniejszy rozdział stanowi syntezę wszystkich uwag, propozycji i spostrzeżeń zgłoszonych do projektu RPS GOSPODARKA 2030 w ramach konsultacji społecznych.

Zgłaszane uwagi miały bardzo zróżnicowany charakter. Część przyjęła formę ogólnych komentarzy, odnoszących się do całego projektu RPS GOSPODARKA 2030 lub jego poszczególnych elementów. Zgłoszono również uwagi szczegółowe, wskazujące propozycje zmiany lub wprowadzenia konkretnych zapisów. Zdarzały się również uwagi, które zgodnie z zakresem powinny trafić do innych RPS-ów np. RPS mobilność i komunikacja. Stosowne uwagi przekazano pozostałym Kierownikom RPS zgodnie z kompetencjami.

Wykaz zgłoszonych uwag do projektu RPS GOSPODARKA 2030 wraz z informacją na temat sposobu ich rozstrzygnięcia i uzasadnieniem znajduje się w Załączniku nr 1.

Kolejność przedstawianych uwag nie ma charakteru wartościującego. Wszystkie postulaty przedstawione w tabeli w ww. Załączniku zostały przytoczone w oryginalnym zapisie.

³ Express Biznesu, Namiary na morze i handel.

1. Podsumowanie uwag o charakterze ogólnym

W ramach uwag ogólnych zgłaszane postulaty dotyczyły w szczególności:

- Potrzeby aktualizacji danych statystycznych i sytuacji MŚP w kontekście pandemii,
- silniejszej terytorializacji (m.in. podkreślenie specyfiki subregionów),
- wprowadzenia wątków cyfryzacji i zielonych technologii,
- natury wdrożeniowej (np. za pośrednictwem IOB oraz LGD/LGR, czy przy zastosowaniu instrumentu terytorialnego RLKS).

2. Podsumowanie uwag zgłoszonych do poszczególnych rozdziałów

2.1. Trendy i uwarunkowania zewnętrzne oraz wnioski z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego

Postulaty do tej części projektu RPS GOSPODARKA 2030 odnosiły się do potrzeby uzupełnienia lub uszczegółowienia zapisów w zakresie:

- kwestii przekrojowych: wynikających z pandemii COVID-19, specyfiki subregionów, problematyki cyfryzacji (w tym jej wpływu na rozwój miast, aktywność zawodową, gospodarkę, turystykę o ofertę czasu wolnego), problemów obszarów wiejskich, rozwoju rolnictwa, zróżnicowań wewnątrzregionalnych, problematyki włączenia podmiotów ekonomii społecznej i NGO w kształtowanie gospodarki,
- rozwoju energetyki wodorowej oraz morskiej energetyki wiatrowej,
- roli portów morskich (offshore), w tym odniesienia do małych portów i przystani morskich,
- znaczenia sektora rolnego w produkcji regionalnego i lokalnego asortymentu markowego,
- rozwoju branż kluczowych spoza ISP,
- infrastruktury wsparcia przedsiębiorczości,
- współpracy sektora nauki i biznesu,
- oferty wsparcia przedsiębiorczości w tym rozwoju i przyciągania start-upów,
- kompleksowych usług informacyjnych i doradczych dla MŚP,
- dostępu do otwartych danych tzw. „open data” oraz szerokiej cyfryzacji,
- przyciągania i zatrzymywania talentów w regionie,
- aktywizacji zawodowej mieszkańców (w tym tworzenia zielonych miejsc pracy), rozwoju nowych form pracy (praca zdalna),
- turystyki uzdrowiskowej/leczniczej, biznesowej oraz wydarzeń odbywających się w województwie,
- turystyki aktywnej, szlaków tematycznych oraz promocji i tworzenia oferty turystycznej.

2.2. Analiza SWOT

W odniesieniu do analizy SWOT rekomendowano przede wszystkim bardziej szczegółowe odniesienie się do wątków z diagnozy (w tym proponowanych w procesie konsultacji). Pojawiły się również kwestie przekrojowe, w szczególności dotyczące nadmorskiego położenia regionu (w tym uwzględnienia roli portów morskich, przemysłu stoczniowego, morskiej energetyki wiatrowej) oraz związane z pandemią COVID-19 (w kontekście szans gospodarczych).

W zakresie poszczególnych obszarów zaproponowano m.in.:

- uzupełnienie Mocnych Stron w zakresie: roli IOB i istniejącej infrastruktury IOB, znaczenia sektora rolnego, posiadania obiektów targowo-konferencyjnych, w tym o znaczeniu międzynarodowym, potencjału infrastruktury turystycznej, oferty sportowej,
- uzupełnienie Słabych Stron o kwestie związane z m.in.: gospodarką (wysoka zasobochłonność), niedostatecznym wykorzystaniem potencjału NGO, dysproporcjami rozwoju w ujęciu terytorialnym, zanieczyszczeniem powietrza, niewystarczającą podażą uzbrojonych terenów inwestycyjnych, niewystarczającym poziomem prac B+R w obszarze produktów/usług uzdrowiskowych, ograniczonymi instrumentami finansowymi na zakładanie działalności gospodarczej, brakiem mieszkań dla młodych, niewystarczającym wykorzystaniem w gospodarce potencjału jakim są wykształcone kobiety, brakiem kompleksowej oferty dla cudzoziemców,
- uzupełnienie Szanso zapisy dotyczące: rosnącej jakości życia, rozwoju morskiej energetyki wiatrowej, rozwoju finansowania społecznościowego (crowdfunding), budowania gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego, zmiany pokoleniowej, zmiany sposobu działania funduszy podwyższonego ryzyka (venture capital), wzrostu świadomości innowacji wśród przedsiębiorców, w tym w sektorze rolnym i w rzemiośle, internacjonalizacji i integracji, w tym federalizacji i tworzenia związków uczelni,
- powiększenie katalogu Zagrożeń o zagrożenia związane z: występowaniem nieprzewidzianych zjawisk (w tym epidemicznych), brakiem systemowych rozwiązań zapobiegających dyskryminacji na rynku pracy, większą zachowawczością i ostrożnością inwestorów krajowych i zagranicznych oraz spadkiem konsumpcji, rosnącymi pozapłacowymi kosztami pracy, przestarzałą lub niewystarczającą infrastrukturą uzdrowiskową i sportowo – rekreacyjną.

2.3. Część wizyjna - cel główny programu

W odniesieniu do części wizyjnej postulowano rozszerzenie opisu celu głównego o potencjał branż kreatywnych i twórczego środowiska, jak również dodanie zapisów dotyczących rynku pracy mających eliminować nierówności w zakresie dostępu do stanowisk, awansu i wynagrodzenia. Postulowano także dodanie wątków związanych z automatyzacją żmudnych procesów wytwórczych i uwalnianiem potencjału pracy w kierunku atrakcyjnych miejsc pracy w usługach. Podkreślono konieczność wzmocnienia zapisów dotyczących wykorzystania przestrzeni publicznych w ofercie turystycznej i czasu wolnego.

2.4. Cześć operacyjna. Cele szczegółowe, priorytety, działania

W odniesieniu do celów strategicznych (CS) zostały zgłoszone przede wszystkim postulaty dotyczące ich uszczegółowienia, uzupełnienia zakresu interwencji w działaniach, ukierunkowania terytorialnego oraz uwzględnienia nowych przedsięwzięć strategicznych.

Wśród uwag dotyczących **potrzeby uszczegółowienia zakresu celów** znalazły się kwestie horyzontalne (uwzględnione już w zasadach horyzontalnych projektu RPS GOSPODARKA 2030), związane z realizacją wielopoziomowego i międzysektorowego partnerstwa, rynkiem pracy odpowiadającym na potrzeby gospodarki i wzrostem zatrudnienia, równością szans w szczególności dla kobiet, ukierunkowaniem na innowacje, cyfryzację i automatyzację, rozwojem infrastruktury turystycznej.

W odniesieniu do **kwestii wymagających uzupełnienia** zgłaszano głównie potrzebę uwzględnienia wpływu pandemii COVID-19 na cele RPS GOSPODARKA 2030, uwzględnienia potencjału gospodarki morskiej, branż kluczowych dla regionu spoza ISP, kształcenia na potrzeby gospodarki, zagospodarowania przestrzeni związanych z turystyką i ofertą czasu wolnego, a także roli uczelni, NGO i PES.

W ramach **dotychczasowych oczekiwań wobec władz centralnych** wskazano na potrzebę dodania działań lobbujących na rzecz budowy obwodnic większych miast oraz działań skłaniających władze centralne do zwiększenia nakładów na państwowe służby kontroli granicznej w celu zapewnienia przez nie obsługi przedsiębiorców realizujących transport za pośrednictwem portów morskich, podobnie jak na granicach lądowych 24 godziny, 7 dni w tygodniu.

Cel szczegółowy 1. Wysoka pozycja konkurencyjna

Uwagi do CS 1 dotyczyły w szczególności:

- wyodrębnienia działań ukierunkowanych na cyfryzację, wprowadzania cyfrowych rozwiązań (m.in. aplikacji mobilnych) wspierających przyciąganie, zakorzenianie, i rozwijanie talentów w regionie (np. nauka języka, wynajem mieszkań, mobilność, staże i praktyki, oferty pracy itp.), a także cyfrowych rozwiązań w zakresie kontaktów społecznych, relacji handlowych – targi, wystawy i konferencje, rozrywka itp.
- dodania kryterium branż kluczowych dla gospodarki,
- uwzględnienia działań kierowanych do IOB, podkreślenia ich roli w tworzeniu warunków dla rozwoju firm innowacyjnych,
- dodania nowego zobowiązania SWP dotyczącego wdrożenia technologii wodorowych,
- stworzenia platformy zapewniającej dostęp do informacji oraz usprawniającej komunikację (w tym danych analitycznych i analiz) oraz wsparcie w ich zastosowaniu i prezentacji poprzez rozwój Pomorskiej Platformy Innowacji i Projektów,
- wsparcia przedsiębiorstw we wdrażaniu innowacyjnych przedsięwzięć społecznych (zarządzanie innowacjami, nowe modele biznesowe),

- dodania nowych przedsięwzięć strategicznych pn.: Inwestycje B+R Pomorskich Przedsiębiorców „Od pomysłu do realizacji”, Pomorski System Usług Informacyjnych i Doradczych, Integracja uczelni w ramach istniejących związków, Pomorski Fundusz „Noblowski” oraz przedsięwzięcia strategicznego związanego z tworzeniem centr, targów produktów lokalnych np.: Targ rybny – Fischmarkt,
- uwzględnienia w zobowiązaniu SWP rozwoju oferty w zakresie organizacji spotkań i wydarzeń biznesowych,
- konieczności uszczegółowienia zapisów dotyczących obsługi inwestorów i podkreślenie braku uzbrojonych, skomunikowanych terenów inwestycyjnych,
- ukierunkowania na rozwój międzynarodowych łańcuchów wartości,
- ukierunkowania na markę Metropolii,
- dodania wspierania inicjatyw na rzecz poprawy jakości przestrzeni publicznych, miejsc do rekreacji i wypoczynku na świeżym powietrzu, w celu poprawy jakości życia, a tym samym przyciągania atrakcyjnych pracowników,
- ukierunkowania na ofertę wsparcia dla uczelni na pobudzenie badań przemysłowych i rozwojowych, jak również wsparcia internacjonalizacji uczelni, dopisania nowego zobowiązania SWP dotyczącego wsparcia współpracy, w tym federalizacji uczelni wyższych oraz dodania nowych PS: Integracja uczelni w ramach istniejących związków i Pomorski Fundusz „Noblowski”,
- rozszerzenia sieci doradczej o usługę informacyjną, badanie pomorskich firm przeprowadzane co 2 lata, rozwój instytucji otoczenia biznesu oraz wykorzystanie potencjału pomorskich uczelni w ramach zobowiązania dotyczącego regionalnej sieci informacyjno-doradczej dla MŚP,
- dodania definicji usług specjalistycznych,
- podkreślenia roli instrumentów dotacyjnych, które powinny nadal stanowić zasadniczy filar wsparcia dla przedsiębiorców, uwzględnienie możliwość wsparcia poprzez instrument jakim jest crowdfunding.

Cel szczegółowy 2. Atrakcyjny rynek pracy

W ramach uwag zgłoszonych do **CS 2** postulowano przede wszystkim:

- odnoszące się do zagadnień horyzontalnych: uwzględnienie dedykowanych zapisów dotyczących grup wymagających szczególnego wsparcia (kobiet), podkreślenie cyfryzacji i roli nowych technologii,
- odniesienia do branży morskiej oraz branż innowacyjnych i kreatywnych,
- wypracowania kształtowania nowych kierunków kształcenia akademickiego, odpowiadających na potrzeby gospodarki, w tym dodanie zapisu dot. kadr niezbędnych dla dynamicznie rozwijającego się sektora odnawialnych źródeł energii, w tym morskich farm wiatrowych, a także innych niskoemisyjnych branż nowoczesnej gospodarki,
- doprecyzowania trendu dotyczącego nowych form pracy o pracę zdalną,
- uwzględnienia osobnego działania w zakresie kształcenia kompetencji dla Przemysłu 4.0,

- podkreślenia potrzeby budowania zachęt dla osiedlania się nowych pracowników,
- zagrożenia dla tradycyjnych zawodów związanych z regionem, jak również rzemiosła
- potrzeby prowadzenia działań z zakresu aktywizacji zawodowej,
- dodanie nowego przedsięwzięcia strategicznego pn. Pomorskie Centrum Kompetencji Morskiej Energetyki Wiatrowej,
- uwzględnienie wolontariatu jako formy podnoszeniu kwalifikacji,
- podnoszenia kwalifikacji nie tylko publicznych służb zatrudnienia, ale całej administracji samorządowej.

CS 3 Inspirująca oferta turystyczna i czasu wolnego

Uwagi do **CS 3** Inspirująca oferta turystyczna i czasu wolnego dotyczyły w szczególności:

- podkreślenia funkcji uzdrowskiej przy tworzeniu oferty czasu wolnego,
- potrzeb w zakresie infrastruktury turystycznej oraz czasu wolnego, w tym dotyczących zagospodarowania przestrzeni publicznych,
- podkreślenia potrzeby tworzenia zintegrowanych ofert turystycznych z wykorzystaniem technologii cyfrowych,
- doprecyzowania zapisów o rozwój oferty wydłużającej sezon turystyczny,
- potrzeby współpracy w tworzeniu oferty turystycznej i czasu wolnego w regionie,
- doprecyzowania zapisów w zakresie turystyki wodnej, w tym dotyczących rozbudowy marin żeglarskich,
- wzmocnienia zapisów dotyczących turystyki zrównoważonej,
- dodania nowych przedsięwzięć strategicznych: Wielofunkcyjne Centrum Eventowe w kompleksie AmberExpo w Gdańsku Letnicy; EKOMARINA w Mostach Gminy Kosakowo - zagospodarowanie obszaru ekologiczno-turystyczno-żeglarskiego; Pomorska Strefa Uzdrowska; Pomorska Infrastruktura Czasu Wolnego,
- konieczności rozwoju wojewódzkich badań ruchu turystycznego i monitoringu branży.

2.5. Kryteria horyzontalne

W ramach rozdziału Kryteria horyzontalne zgłoszono następując uwagi:

- dopisanie nowego kryterium pn. skuteczne zapobieganie dyskryminacji na rynku pracy,
- wspieranie tworzenia wysokiej jakości trwałych miejsc pracy, cechujących się wysokim poziomem wymaganych kompetencji, w szczególności w branżach kluczowych dla gospodarki,
- skupienie się na działaniach prowadzących do wzrostu zatrudnienia, szczególnie na obszarach narażonych na bezrobocie wskutek słabo rozwiniętej sieć komunikacji publicznej na terenie województwa pomorskiego i zapobiegających wykluczeniu komunikacyjnemu pracowników

zamieszkujących powiaty o wyższych wskaźnikach bezrobocia. Kryteria wynikają z zasady rynku pracy odpowiadającego na potrzeby gospodarki oraz wzrostu zatrudnienia,

- propozycję uzupełnienia zapisu: „Kryterium dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami” o zapis dotyczący likwidacji barier komunikacyjnych i wykluczenia komunikacyjnego.
- propozycję uzupełnienia zapisu: „Kryterium pozytywnego oddziaływania przestrzennego” o zapisy związane z racjonalnym gospodarowaniem przestrzenią (np. spójna sieć połączeń oraz parkingi P+R).

2.6. Realizacja zobowiązań SWP

W ramach tej części dokumentu postulowano uwagi natury porządkującej, tj. dopisanie nowych przedsięwzięć strategicznych, poprzez które realizowane będą zobowiązania.

2.7. System realizacji

Do tej części dokumentu zgłoszono m.in. uwagi ogólne, natury porządkującej (zwiększenie liczby przedsięwzięć strategicznych oraz kwoty finansowania ze środków własnych Samorządu Województwa) oraz odnoszące się do potrzeby uwzględnienia finansowania w ramach środków samorządowych, obejmujących wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego z województwa, spółek komunalnych oraz innych podmiotów i instytucji szczebla regionalnego i ponadlokalnego.

2.8. Załącznik nr. 1. Charakterystyka zobowiązań SWP

W ramach uwag zgłoszonych do Załącznika NR 1 RPS. Charakterystyka zobowiązań SWP, postulowano uzupełnienie kluczowych partnerów o JST i ich jednostki organizacyjne oraz organizacje pozarządowe. Zgłoszono także potrzebę zróżnicowania oferty ze względu na cechy specyficzne grup do których oferta jest adresowana, np. dzieci i młodzież, rodziny, seniorzy w zobowiązaniu pn. Stworzenie kompleksowej, całorocznej oferty turystycznej i czasu wolnego wraz z systemowym wsparciem rozwoju infrastruktury w oparciu o wyróżniki regionalne oraz aktualne kierunki rozwoju turystyki.

2.9. Załącznik nr 2. Charakterystyka przedsięwzięć strategicznych

W ramach uwag zgłoszonych do Załącznika NR 2 RPS. Charakterystyka przedsięwzięć strategicznych, zgłoszono następujące postulaty:

- dodanie nowych PS: Inwestycje B+R Pomorskich Przedsiębiorców „Od pomysłu do realizacji”; Pomorski System Usług Informacyjnych i Doradczych; Pomorskie Centrum Kompetencji Morskiej Energetyki Wiatrowej; Wielofunkcyjne Centrum Eventowe w kompleksie AmberExpo w Gdańsku Letnicy; EKOMARINA w Mostach Gminy Kosakowo - zagospodarowanie obszaru ekologiczno-turystyczno-żeglarskiego; Pomorska Strefa Uzdrowiskowa; Pomorska Infrastruktura Czasu Wolnego,

- rozszerzenie zakresu działania w PS Smart GREEN Progress o monitoring stanu rozwoju pomorskiego ekosystemu start-upowego,
- rozszerzenie zakresu przedsięwzięcia strategicznego Invest in Pomerania 2030,
- rozszerzenie zakresu przedsięwzięcia strategicznego Pomorski Broker Eksportowy 2030,
- rozszerzenie zakresu wskazanych kluczowych partnerów zaproponowanych w PS.
- uszczegółowienia zakresu przedsięwzięcia strategicznego Pomorskie Trasy Rowerowe – etap 2,
- doprecyzowania zakresu przedsięwzięcia strategicznego Kurs na Bałtyk.

2.10. Załącznik 3. Inteligentne specjalizacje Pomorza (ISP)

W trakcie konsultacji społecznych nie zgłoszono uwag do Załącznika NR 3 RPS.

3. Rekomendowane kierunki zmian projektu RPS GOSPODARKA 2030

W trakcie konsultacji społecznych projektu RPS GOSPODARKA 2030 zgłoszono łącznie 447 uwag. W zdecydowanej większości (85%) propozycje zmian projektu RPS GOSPODARKA 2030 zostaną uwzględnione (50%) lub częściowo uwzględnione /rozważone na dalszym etapie prac (35%). Każdy z postulatów został dogłębnie rozpatrzony oraz przeanalizowany w szerszym kontekście logiki interwencji SWP. Sposób rozpatrzenia poszczególnych uwag wraz z komentarzem znajduje się w Załączniku 1 do niniejszego Raportu.

W przypadku uwag uwzględnionych, częściowo uwzględnionych oraz skierowanych do rozważenia na dalszym etapie prac – ze względu na powiązanie ze strukturą wdrażania środków UE w Polsce w latach 2021-2027 (w tym RPO WP) może dojść do sytuacji, że ostatecznie, z przyczyn obiektywnych i w wyniku dalszych rozstrzygnięć uwaga tak zakwalifikowana nie zostanie jednak wdrożona.

Proces konsultacji przyczynił się do zaproponowania zapisów uzupełniających zakres interwencji oraz poprawiających wewnętrzną spójność projektu RPS GOSPODARKA 2030.

Rekomendowane kierunki zmian projektu RPS GOSPODARKA 2030 mają charakter ogólny. Ostateczny kształt dokumentu będzie zależał również od strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

Ponadto, zgodnie z przyjętym w województwie pomorskim systemem prowadzenia polityki rozwoju, RPS GOSPODARKA 2030 jest dokumentem strategicznym określającym główne kierunki rozwoju w zakresie gospodarki, rynku pracy, oferty turystycznej i czasu wolnego w perspektywie 2030 r. pełniącym funkcję Regionalnej Strategii Innowacji, operacjonalizującym zapisy projektu Strategii 2030. Warto podkreślić, iż dokument RPS Gospodarka 2030 nie jest planem finansowym, jakkolwiek jego zapisy będą miały kierunkowy wpływ na program operacyjny pozostający w gestii samorządu województwa pomorskiego.

Rekomendowane ogólne kierunki zmian projektu RPS GOSPODARKA 2030:

1. Silniejsze ukierunkowanie terytorialne narzędzi wsparcia rozwoju gospodarczego, dodanie kryterium specyficznego branż kluczowych dla gospodarki.

2. Uwzględnienie roli branż kluczowych dla gospodarki regionu i podkreślenie potrzeby kształcenia kadr w tych branżach
3. Podkreślenie morskiego położenia regionu, gospodarki morskiej oraz potencjału branż morskich (w tym roli małych portów morskich związanych z rozwojem offshore).
4. Szersze uwzględnienie roli i wpływu cyfryzacji na rozwój firm.
5. Szersze uwzględnienie wątków gospodarczych związanych z rolnictwem.
6. Uwzględnienie organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej.
7. Poszerzenie definicji innowacji o innowacje na poziomie przedsiębiorstwa (innowacje jako element doskonalenia pracy przedsiębiorstw na każdym poziomie, niekoniecznie tylko o charakterze globalnym).
8. Uwzględnienie w ramach wsparcia infrastruktury B+R w przedsiębiorstwach wsparcia infrastruktury już istniejącej (wykorzystanie potencjału infrastruktury zbudowanej lub wspartej np. poprzez jej modernizację).
9. Dodanie zapisu w zakresie kompleksowych usług informacyjnych dla MŚP świadczonych w jednym miejscu (one-stop-shop), w którym przedsiębiorcy uzyskają kompleksowe informacje i wskazówki z różnych dziedzin prowadzenia działalności gospodarczej.
10. Uwzględnienie dwóch nowych przedsięwzięć strategicznych: „Inwestycje B+R Pomorskich Przedsiębiorców. Od pomysłu do realizacji” oraz „Pomorski System Usług Informacyjnych i Doradczych”.
11. Uzupelnienie zakresu przedsięwzięcia strategicznego Smart GREEN Progres o monitoring stanu rozwoju pomorskiego ekosystemu start-upowego.
12. Uwzględnienie jednostek organizacyjnych JST wśród partnerów przedsięwzięć strategicznych.
13. Uwzględnienie roli IOB w procesie zwiększenia kompetencji przedsiębiorstw.
14. Podkreślenie w działaniach potrzeby silniejszego dialogu w zakresie rynku pracy ze środowiskami gospodarczymi w celu bieżącej wymiany doświadczeń, aktualizowania kierunków działań i reagowania na zmiany niesione postępowaniem technologicznym i transformacjami społeczno-kulturowymi.
15. Podkreślenie roli kobiet i wzmocnienie zapisów dotyczących działań umożliwiających nie tylko szybki powrót na rynek pracy, ale również niwelowanie ewentualnych dysproporcji w stosunku do np. wynagrodzeń mężczyzn na tych samych stanowiskach.
16. Wzmocnienie zapisów dotyczących kształcenia ustawicznego i potrzeby jego dalszego rozwijania, w tym dodanie zapisów o konieczności podnoszenia jakości kadr administracji publicznej w odniesieniu do nowoczesnych technologii, jak również konieczności kształcenia w zakresie zapotrzebowania na zawody w kluczowych branżach dla regionu (np. offshore).
17. Wskazanie trendów mających istotne znaczenie dla rozwoju turystyki, tj. wzrost znaczenia oferty uzdrowiskowej i prozdrowotnej, co związane jest z powikłaniami po Covid-19, poszukiwanie oferty wypoczynkowej dla mieszkańców i turystów, zwrócenie uwagi na zagospodarowanie przestrzeni publicznych w kontekście większej funkcjonalności i atrakcyjności.

18. Podkreślenie roli przemysłów kreatywnych w tworzeniu oferty dla lokalnej społeczności i dla turystów.
19. Wzmocnienie zapisów dotyczących zrównoważonej turystyki.
20. Zmiana zapisów dotyczących turystyki wodnej, by uwzględniły różne akweny województwa.
21. Doprecyzowanie niektórych zapisów dotyczących oferty turystycznej i czasu wolnego, w tym w zakresie znaczenia lokalnych inicjatyw.
22. Digitalizacja oferty turystycznej oraz procesów jej udostępnienia.